

Bureau Energieprojecten
Inspraakpunt Zuid-West 380 kV - West
Postbus 248
2250 AE VOORSCHOTEN

Middelburg, 12 april 2016

Onderwerp: zienswijze ontwerp inpassingsplan Zuid-West 380 kV - West

Geachte heer, mevrouw,

Gedurende de periode 4 maart – 14 april 2016 heeft het ontwerp-inpassingsplan van Zuid-West 380 kV West ter inzage gelegen. Vanwege de grote invloed van dit project op de natuur en het landschap van de provincie Zeeland, alsmede de gezondheid van omwonenden, willen Stichting Het Zeeuwse Landschap (HZL), de ZMF (Zeeuwse Milieufederatie), Vereniging Natuurmonumenten (NM) en Vogelbescherming Nederland (VBN) van het recht gebruik maken om te reageren op dit ontwerp-inpassingsplan.

Onze organisaties achten een zorgvuldige voorbereiding noodzakelijk bij uitvoering van grootschalige, landschap dominerende projecten als Zuid-West 380 kV West. In het geval van Zuid-West 380 kV West vinden onze organisaties deze voorbereiding onvoldoende. Deze mening wordt gesterkt door de onoverzichtelijke presentatie van de documentatie met betrekking tot dit dossier, wat het moeilijk maakt om dit dossier in de relatief korte periode van inzage goed te analyseren. Ook missen wij een samenvatting per deelgebied. Onze zorgen willen wij nader toelichten in deze zienswijze.

1. Nut en noodzaak 380 kV onvoldoende aangetoond

Onze organisaties zijn bij de huidige informatie niet overtuigd van de nut en noodzaak van de geplande 380 kV-verbinding. Hier worden slechts generieke uitspraken voor gebruikt, terwijl een transparante, cijfermatig onderbouwde uitleg ontbreekt. Hier is door onze organisaties regelmatig op aangedrongen bij initiatiefnemer TenneT TSO bv.

Zo is de realisatie van de geplande 380 kV-verbinding mede gebaseerd op de Visie2030 van TenneT uit 2010, waarbij werd uitgegaan van een tweede kerncentrale in Zeeland en waarbij de kolencentrale niet ter discussie stond. Inmiddels zijn de omstandigheden zodanig veranderd dat het huidige Zeeuwse net naar ons idee niet 'vol' hoeft te zitten, zoals wordt gesuggereerd.

Bij de argumentatie met betrekking tot de niet-transparante en helder onderbouwde nut en noodzaak van de geplande 380 kV-verbinding staan onze organisaties niet alleen: de Provincie Zeeland heeft een eigen onderzoek laten uitvoeren naar de nut en noodzaak van dit project én om de mogelijkheid van andere initiatieven te laten onderzoeken omdat ook voor de Provincie niet goed inzichtelijk was wat nu de nut en noodzaak is.

jouw stem voor natuur en milieu

2. Alternatieven onvoldoende onderzocht

Mochten er alsnog overtuigende argumenten worden aangedragen die nut en noodzaak van het initiatief bewijzen, dan pleiten wij voor een (grotendeels) ondergrondse aanleg van deze kabel. In het ontwerp-inpassingsplan wordt aangegeven dat “het technisch mogelijk is om behoedzaam meer dan de huidige 20 kilometer te bekabelen” ondergronds. Vervolgens stelt u, middels een quick scan, vast dat de 380 kV-verbinding tussen Borssele en Rilland niet in de bodem kan worden aangelegd. Dat zou immers tot “ontoelaatbare overspanningen” leiden, veroorzaakt door de complexe aansluiting van wind op zee en de problemen die hierdoor ontstaan bij de hoogspanningsstations Rilland en Borssele. Hiervoor zien wij echter twee alternatieve oplossingsrichtingen:

- De bekabeling van windpark Borssele wordt losgekoppeld van de geplande 380 kV verbinding en wordt ook ondergronds aangelegd over land;
- Het opvangen van mogelijke overspanningen door het treffen van extra technische aanpassingen bij de aansluitpunten Borssele en Rilland.

Door het plan op een aantal plaatsen aan te passen, moet het ons inziens mogelijk zijn om meerdere gedeelten van het tracé ondergronds te bekabelen en zo grote delen van Zeeland te vrijwaren van natuuronvriendelijke, landschap dominerende én ongezonde elektriciteitsmasten. Met name pleiten wij, mede vanwege de effecten op natuur, landschap en gezondheid, om in ieder geval het tracé bij het Kanaal door Zuid-Beveland, de Vlaakse Moer, Krabbendijke en de Oosterschelde ondergronds aan te leggen.

3. Ecologisch onderzoek ondermaats

Mocht u alsnog besluiten om geen gehoor te geven aan de hierboven genoemde oproep en het gehele tracé bovengronds willen realiseren, willen wij u er op wijzen dat het ecologisch onderzoek dat ten grondslag ligt aan de aanvragen en de ontwerpbesluiten voor dit project belangrijke gebreken vertoont. Zo zijn de conclusies in de Passende Beoordeling, die is opgesteld in het kader van de Natuurbeschermingswetvergunning, kort door de bocht én gebaseerd op verouderde gegevens en ongefundeerde aannames. Daarmee is niet de zekerheid verkregen dat met het uitvoeren van de aangevraagde activiteit geen aantasting zal optreden van de natuurlijke kenmerken van de betrokken Natura 2000-gebieden, zoals is vereist voor de vergunningverlening én dat er een grote kans bestaat op significante effecten op de instandhoudingsdoelen van deze gebieden. Een niet-uitputtend overzicht van tekortkomingen is opgenomen in bijlage 1 van deze zienswijze. Wij wijzen u er op dat wij deze weliswaar in een bijlage hebben gezet, maar dat de reden hiervoor alleen de leesbaarheid van onze zienswijze is: voor ons zijn deze argumenten niet minder belangrijk.

4. Ten onrechte geen Flora- en faunawet ontheffing voor exploitatiefase

De aangevraagde ontheffing van het verbod op het doden van beschermde inheemse soorten (artikel 9 Flora- en faunawet) ten behoeve van de instandhouding (gebruiksfase) van de 380 kV hoogspanningsverbinding is afgewezen, omdat er geen sprake zou zijn van een overtreding van deze verbodsbepaling. Zoals in de aanvraag is aangegeven zijn in de gebruiksfase van de verbinding met zekerheid effecten op vogels te verwachten, met name in de vorm van aanvaringsslachtoffers c.q. draadslachtoffers. Er wordt aangegeven dat voor deze activiteit op grond van artikel 16ga van het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten een vrijstelling geldt van het verbod van artikel 9 van de Flora- en faunawet ten aanzien van het niet-opzettelijk doden en verwonden van dieren. Hier is

echter wel degelijk een ontheffing vereist, omdat er sprake is van *opzettelijk* doden. Uit jurisprudentie van het Hof van Justitie blijkt immers dat onder het begrip “opzettelijk” in de zin van de Vogelrichtlijn (en de Habitatrichtlijn) ook voorwaardelijk opzet valt (zie onder andere zaak C-103/00 (Commissie tegen Griekenland)). Handelen met voorwaardelijk opzet houdt in dat men willens en wetens de geenszins te verwaarlozen kans aanvaardt dat er beschermde dieren worden gedood. Het enkele feit dat er mitigerende maatregelen worden genomen, is niet voldoende om te concluderen dat er geen sprake meer is van voorwaardelijk opzet. Dat voorkomt immers niet dat er (willens en wetens) nog steeds aanzienlijke aantallen vogels worden gedood, mede gelet op het feit dat de hoogspanningsverbinding wordt aangelegd over een groot gebied én op een locatie waar veel vogels verblijven en voorbij trekken. Een ontheffing is derhalve vereist en daarin kunnen, indien is voldaan aan alle voorwaarden, de noodzakelijke voorschriften worden opgenomen voor mitigatie én monitoring.

5. Compensatie voor schade en verlies aan EHS

In het voorontwerp inpassingsplan is aangegeven dat ten tijde van de vaststelling van het inpassingsplan duidelijk moet zijn waar open gebied en weidevogel- en ganzengebied fysiek gecompenseerd wordt bij de betreffende terreinbeheerder. HZL en NM hebben reeds eerder middels een zienswijze aangedrongen op overleg met de terreinbeherende organisaties over de totale omvang, locatie, aard en planning t.a.v. compensatie en mitigerende maatregelen voor natuur en landschap. Dit is tot op heden niet gebeurd en dient alsnog met spoed te gebeuren.

Voor het berekenen van de compensatie wordt gebruik gemaakt van een verstoringsafstand van 100m. Deze afstand is gebaseerd op onderzoek uit 1996 van Ballus & Sossinka, waar verder niet naar verwezen wordt en wat zwaar verouderd lijkt. Zo wordt in de meer recente Natura2000-rapportage 380 kV Doetinchem – Wesel (2009) aangegeven dat dit op basis van de literatuur per soort verschilt tussen 100 m – 300 m. Ook wordt in dit rapport aangegeven dat Ballus & Sossinka in hun onderzoek alleen naar ganzen verwijzen en niet naar andere, meer kwetsbare soorten. Deze afstand dient daarom ook geactualiseerd te worden in het compensatieplan voor de nieuwe hoogte van de masten én de juiste soorten.

Onze organisaties stellen als harde voorwaarde dat er fysieke compensatie plaats gaat vinden in plaats van financiële compensatie. Daarbij lijkt in het nieuwe compensatieplan voor NNN (NatuurNetwerk Nederland) alsof de hoeveelheid te compenseren hectares natuur sterk verlaagd is ten opzichte van de voorgaande documentatie. Dit dient gecorrigeerd te worden in het voordeel van de natuur. Daarbij wordt aangegeven dat voor compensatie voornamelijk gezocht zal worden in de omgeving van het Sloebos. In de Vlaakse, Kapelse én Yerseke Moer, alsmede in de Poel, gaan echter kwetsbare weidevogel- en ganzengebieden verloren of worden sterk aangetast in functie. Gezien de neerwaartse trend van weidevogels dient dit in een nabijgelegen gebied gecompenseerd te worden én dient deze compensatie gereed te zijn voorafgaande aan de aanleg van de 380 kV-verbinding. Hetzelfde geldt voor de compensatie van het ganzenfoeragegebied om problemen met de nabijgelegen agrarische percelen te voorkomen.

Voor een aantal belangrijke natuurgebieden zal de aanleg van Zuid-West 380 kV West leiden tot concreet verlies van natuurterrein of van belangrijke functies van de omliggende terreinen:

- Vlaakse Moer: de Vlaakse Moer verliest door de aanleg grotendeels haar functie: slechts 3 van de 19 ha zou nog iets van functie behouden voor weidevogels en ganzen, aldus het document ‘overzicht natuurcompensatie’. Onze organisaties zijn verbaasd dat er, zonder onderbouwing door monitoringsgegevens, wordt geconcludeerd dat het überhaupt de vraag is of dit gebied zich gaat

ontwikkelen als waardevol weidevogelgebied. HZL is, op basis van haar monitoringgegevens, immers van mening dat dit gebied wel degelijk een waardevolle functie heeft die grotendeels wordt aangetast;

- De Poel: in De Poel wordt door aanleg van Zuid-West 380 kV West een strook landschappelijk open gebied sterk aangetast en hiermee verdwijnt ruim 28 ha weidevogel- en ganzengebied. De financiële compensatie wordt toegeschreven aan de provincie en HZL, terwijl De Poel in beheer is bij NM. In bijlage 8d Ecologie en Landschap staat hiervoor 60,5 ha compensatie genoemd. Onze organisaties houden aan deze omvang van de compensatie vast;
- Het Sloebos: met NM is, in overleg met gemeente Borsele en TenneT TSO bv, afgesproken dat voor diverse doorkruisingen en kleine aantastingen samen 1,02 ha gecompenseerd dient te worden in de nabije omgeving. Dit i.p.v. de 0,65 ha die genoemd is in bijlage 8d Ecologie en Landschap.

Ten slotte

Onze organisaties dringen nogmaals aan op een meer zorgvuldige omgang met de omgeving waarin u de Zuid-West 380 kV West wilt realiseren. Wij wijzen u er op dat de provincie Zeeland bij realisatie de komende decennia veel last gaat ondervinden van dit project bij ongewijzigde uitvoering van de huidige plannen. Dit maakt dat onze organisaties het project Zuid-West 380 kV West niet ondersteunen.

Met vriendelijke groet,
mede namens

Stichting Het Zeeuwse Landschap (HZL)
Postbus 25, 4450 AA HEINKENSZAND

Vereniging Natuurmonumenten (NM)
Regio Zuid-Holland / Zeeland
Postbus 29198, 3001 GD ROTTERDAM

Vogelbescherming Nederland (VBN)
Boulevard 12, 3707 BM ZEIST

Marc Argeloo,
directeur ZMf

Bijlage 1: Geconstateerde onvolkomenheden natuur- en landschapsstudies, vergunningen en ontheffingen

Op- en aanmerkingen over de passende beoordeling en het ontwerpbesluit voor de Natuurbeschermingswetvergunning Zuid-West 380 kV West

1. Pag. 21: "Op basis van expert judgement is bepaald dat er geen effect te verwachten is als gevolg van een veranderende sedimentatie, waardoor delen van het slik zouden ophogen en ook sprake zou zijn van ruimtebeslag. Het nieuw aan te leggen schiereiland is te klein en bovendien zorgt de verharding ervoor dat er geen zandaanvoer plaatsvindt vanuit het schiereiland. Effecten van ruimtebeslag door sedimentatie zijn derhalve niet meegenomen."

Reactie natuurorganisaties: In de voortoets wordt op basis van expert judgement geconcludeerd dat ruimtebeslag door sedimentatie niet aan de orde is. Deze conclusie wordt echter verder niet onderbouwd. Zo wordt niet beschreven wie de expert judgement heeft gedaan en op basis waarvan (modellen, vergelijkbare situaties etc.) dit kan worden geconcludeerd. Deze omschrijving is niet controleerbaar en op deze manier veel te kort door te bocht. Wij verzoeken om een specificatie en gedegen onderbouwing van dit punt.

2. Pag. 21: bij permanente effecten wordt onder ruimtebeslag alleen gekeken naar het ruimtebeslag van het aan te leggen schiereiland maar niet naar het ruimtebeslag dat, in verband met de verstoringsafstand van diverse vogels, daadwerkelijk gaat optreden.
3. Pag. 22: De gevolgen van verdroging tijdens de bouwfase, als gevolg van bemaling, wordt niet meegenomen. Dit kan grote effecten hebben op de nattere gebieden van de Kapelse- en Yerseke Moer en de daarbij behorende vegetatie.
4. Pag. 31: "De dijk biedt geen geschikte broedplaats voor kwalificerende vogelsoorten van de Oosterschelde, met uitzondering van de bontbekplevier. Van de bontbekplevier is bekend dat deze specifiek langs de dijkvoet kunnen broeden."

Reactie natuurorganisaties: Graag een nadere toelichting waarom de strandplevier niet genoemd wordt. Strandplevieren hebben immers veelal hetzelfde broedhabitat als de bontbekplevier en kunnen ook langs de dijkvoet broeden. In de onderbouwing ontbreekt een analyse hierover.

5. Pag. 32: "Uit laagwatertellingen die hebben plaatsgevonden voor de dijkversterking van de dijk die bij de locatie van de nieuwe mast 1084 ligt, blijkt dat de volgende kwalificerende soorten foerageren langs de dijk: rotgans, wilde eend, scholekster*, bontbekplevier*, zilverplevier*, bonte strandloper*, rosse grutto*, wulp*, tureluur* en steenloper* (Braad, 2011, gegevens zijn afkomstig uit Boudewijn *et al.*, 2008)."....."Uit tellingen die op de locatie van de nieuwe mast zijn gedaan, blijkt dat de aanzienlijke aantallen vogels foerageren op de projectlocatie van de nieuwe mast. De foerageerintensiteit is ook hoog in vergelijking met andere slikken binnen het oostelijk deel van de Oosterschelde. Wanneer echter de vergelijking wordt gemaakt met het gehele Natura 2000-gebied Oosterschelde dan blijkt de waarde van de locatie van de nieuwe mast als foerageergebied lager of

zelfs veel lager dan gemiddeld te zijn (Boudewijn *et al.*, 2008). Dit betekent dat de waarde van de locatie als foerageergebied ondanks de aanwezigheid van aanzienlijke aantallen vogels beperkt is.”

Reactie natuurorganisaties: De selectie en conclusies die gemaakt worden ten aanzien van de soorten die nabij de locatie van de nieuwe mast 1084 voorkomen en foerageren, zijn gebaseerd op te oude gegevens. De gegevens die gebruikt worden komen uit 2008. In de tussentijd hebben er veel activiteiten en veranderingen plaatsgevonden in de Oosterschelde en zijn populaties mogelijk in samenstelling veranderd. Op basis van dit soort oude gegevens kunnen geen goede conclusies getrokken worden over het huidige voorkomen en gebruik van het gebied rondom de mast. Op basis van deze gegevens wordt uiteindelijk de selectie gemaakt van soorten die nabij mast 1084 voorkomen en in verband met ruimtebeslag van de mast (tabel 11) worden getoetst. Dit is niet toereikend voor de huidige situatie. Zo blijkt bijvoorbeeld uit het onderzoek Smits *et al.* uit 2010 dat er onder andere kanoeten zijn waargenomen tussen Yerseke en Roelshoek waar de mast moet komen (pag. 25). Echter in tabel 11 is voor de kanoet het effect van ruimtebeslag niet meegenomen. De conclusies uit de voortoets ten aanzien van de selectie van soorten waar ruimtebeslag op onderzocht moet worden, is dus niet volledig en niet correct. Er had gedegen en recent veldonderzoek plaats moeten vinden naar het voorkomen van soorten rondom de mast.

6. Pag. 33: “Tabel 10: Informatie over kwalificerende vogelsoorten die zijn waargenomen tijdens het onderzoek rond het nieuwe tracé voor Zuid-West 380 kV West. De tabel geeft informatie over het deelgebied waar de soort is waargenomen, tot welke populatie in Natura 2000-gebieden ze behoren en of de hoogspanningsleiding wordt gekruist”

Reactie natuurorganisaties: In tabel 10 is ten aanzien van de broedvogels geen bronvermelding opgenomen. Doordat de bronvermelding ontbreekt, is onduidelijk op basis van welk onderzoek de kwalificerende vogelsoorten zijn geselecteerd die in tabel 10 worden weergegeven. Wel wordt er in de tabel verwezen naar paragraaf zie § 5.1.3.1. In deze paragraaf wordt een onderzoek met gegevens uit 2008 aangehaald (Braad, 2011, gegevens zijn afkomstig uit Boudewijn *et al.*, 2008). Er heeft geen recente inventarisatie plaatsgevonden van de broedvogels die langs dit dijktraject voorkomen. Toch worden op basis van deze oude gegevens conclusies en selecties in de voortoets gemaakt. Op basis van deze oude gegevens kan niet op een juiste manier worden geconstateerd welke broedvogels er in de huidige situatie voorkomen. Er is een kans dat de soorten die mogelijk nu langs het dijktraject voorkomen, afwijken van de nu in de tabel genoemde soorten. Er had dus inventariserend veldonderzoek plaats moeten vinden naar broedvogels.

T.a.v. de niet-broedvogels zijn de conclusies gebaseerd op onderzoeken die in reikwijdte niet toereikend genoeg zijn. De onderzoeken van Smits *et al.*, Tauw, 2010a en Gyimesi *et al.* naar de vliegbewegingen van vogels vormen de bron. Deze onderzoeken komen allen uit 2010 en zijn gedateerd. Daarbij is in deze studies slechts op enkele momenten gekeken naar vliegbewegingen binnen en naar een selectie van gebieden. Zo is er wel gekeken naar de vliegbewegingen tussen Oosterschelde, Markiezaat en Zoommeer, maar niet tussen bijvoorbeeld Oosterschelde en Westerschelde. Ook is er niet op basis van andere gegevens vastgesteld dat vliegbewegingen tussen Oosterschelde en Westerschelde niet aan de orde zijn terwijl hier de Zuid-West 380 kV West is gepland. Toch wordt dit in de tabel verder niet meegenomen. Dit moet op zijn minst onderzocht worden alvorens hier conclusies over kunnen worden getrokken. Verder beperkt het onderzoek zich tot slaap-, foerageer- en getijdetrek. Maar er wordt geen rekening gehouden met mogelijke

dispersie na het broedseizoen en vliegbewegingen in het kader van de trek langs de flyway. Oftewel er is alleen gekeken naar de vliegbewegingen die de vogels maken als ze eenmaal in het gebied zijn gearriveerd, maar in de trektijd arriveren en vertrekken er dagelijks ook vogels van buiten het gebied die dan mogelijk wel andere routes vliegen dan de dagelijkse foerageer- en slaapbewegingen. Met name in de trektijd kunnen er veel noord-zuid en zuid-noord bewegingen zijn van vogels die op enig moment aan de omringende Natura2000-gebieden gebonden zijn. Het overzicht van kwalificerende soorten in de omgeving van het tracé en of ze mogelijk de hoogspanningsverbinding kruisen, is dus niet volledig.

7. Zoals al eerder is aangegeven zijn de conclusies in tabel 11 en in de zin op pag. 37. "In het vorige hoofdstuk is duidelijk gemaakt welke zaken afvallen omdat effecten bij voorbaat zijn uitgesloten" gebaseerd op deels oude data en deels op onvolledige data. Daarmee is de selectie in de voortoets van soorten die verder worden meegenomen in de toetsing onvolledig en niet valide. Bovendien is niet goed duidelijk te herleiden op basis waarvan keuzes in de selectie in tabel 11 worden gemaakt. Waarom worden bijvoorbeeld fuut, aalscholver, smient, wilde eend, pijlstaart, middelste zaagbek en meerkoet in Oosterschelde alleen verder getoetst op verstoring en niet op toename van draadslachtoffers en welke data ligt hier aan ten grondslag? Een gedegen onderbouwing mist op dit punt. De selectie t.a.v. ruimtegebruik moet bovendien gebaseerd worden op gedegen en recent veldonderzoek naar het voorkomen van soorten rondom de mast.
8. Pag. 39 "De bundeling van verbindingen heeft in principe een positief effect. Uit Tauw, 2013a: *„Het ligt voor de hand om aan te nemen dat de aanvaringskans bij een gebundelde verbinding niet gelijk is aan, maar kleiner dan, twee maal de aanvaringskans bij een enkele verbinding. Immers, als vogels bij een gebundelde verbinding de eerste verbinding hebben opgemerkt en (succesvol) gepasseerd, is het waarschijnlijk dat ook de tweede verbinding probleemloos wordt gepasseerd. Deze ligt namelijk als het ware in de ‘schaduw’ van de eerste verbinding. In een dergelijk geval ervaren vogels de gebundelde verbinding feitelijk als één verbinding. In hoeverre vogels de gebundelde verbinding als één verbinding zien hangt daarnaast af van de morfologie van de afzonderlijke verbindingen. Als de beide verbindingen een overeenkomstige morfologie hebben, dan wordt in alle gevallen optimaal gebruik gemaakt van het ‘schaduw’ effect. Verschillen de verbindingen wat betreft morfologie, dan zal in een aantal gevallen de tweede verbinding die gepasseerd wordt in mindere mate in de ‘schaduw’ liggen van de eerste verbinding. Omdat er toch voor een deel sprake is van schaduwwerking, is het effect van de bundeling toch positiever dan twee ‘losse’ verbindingen. Voorgenoemd principe is bevestigd door veldonderzoeken waarbij bovenstaande effect ook is waargenomen (Tauw, 2013a). In dit geval is er namelijk sprake van verbindingen van verschillende morfologie. Het effect is dus licht positief: bundeling leidt tot geen verandering of minder draadslachtoffers.*"

Reactie natuurorganisaties: Een visualisatie en beschrijving van de precieze hoogte van huidige en nieuw te plaatsen masten en draden ontbreekt, terwijl deze essentieel is voor het kunnen inschatten van effecten. Liggen de nieuwe gebundelde verbindingen (masten en draden) bijvoorbeeld hoger gesitueerd naast het huidige tracé? Essentiële informatie hierover mist waardoor het verschil in hoogte tussen de huidige en nieuwe verbindingen niet inzichtelijk is. Door de bundeling van verbindingen met masten en draden op verschillende hoogtes met een grotere maximale hoogte dan de huidige situatie ontstaat er een grotere barrière voor vogels dan nu het geval is.

Echter in tabel 12 worden wel alle mogelijke effecten op soorten door een eventuele toename aan draadslachtoffers ontkracht onder het mom van een “positief effect door bundeling van verbindingen”. Deze redentatie is veel te kort door de bocht en houdt geen rekening met de eventuele vergrote barrièrewerking op het huidige 380 kV tracé door bundeling met nieuwe verbindingen. Dit zal beter in beeld gebracht en onderzocht moeten worden alvorens conclusies getrokken kunnen worden. Op deze manier zijn significant negatieve effecten in ieder geval niet uit te sluiten.

9. Tabel 12: “Het tracé komt grotendeels langs de huidige 150kV-leiding te liggen. De bestaande 380 kV-leiding die verder in het zuiden is gelegen verdwijnt. Dit betekent dat een bundeling van verbindingen plaatsvindt. – Retourstroomgeleider wordt aangebracht.”

Reactie natuurorganisaties: Deze informatie komt niet overeen met eerdere informatie op p. 14 over hoe het traject gaat veranderen. Daar wordt namelijk aangegeven dat de huidige 150 kV verbinding in het zuiden verdwijnt en er een nieuw tracé van een gebundelde 150 kV en 380 kV langs de huidige 380 kV komt.

10. Ook ten aanzien van de conclusies over de effecten in tabel 12 geldt dat deze gebaseerd zijn op onderzoeken die in reikwijdte niet toereikend genoeg zijn. Opnieuw worden de incomplete onderzoeken van Smits et al, Tauw2010a en Gyimesi et al. erbij gehaald naar de vliegbewegingen van vogels rondom de Oosterschelde. Echter in deze studies is maar naar enkele bekkens en tijdens een beperkt aantal momenten onderzoek gedaan, zoals hierboven genoemd. Aan deze zaken wordt volledig voorbij gegaan. De conclusies die in tabel 12 getrokken worden, zijn dus niet valide en er kan op deze manier niet worden gesteld dat effecten zijn uitgesloten.
11. Pag. 40: Er wordt niet genoemd dat de Kolgans met regelmaat vliegt van de Kapelse- en Yerseke Moer naar de Platen van Valkenisse in de Westerschelde. De aanleg van de 380 kV kan hier als barrière fungeren en daarmee invloed hebben op de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura2000-gebied Kapelse- en Yerseke Moer. Daarbij komen de kabels op een andere hoogte te hangen waarmee de conclusie kort door de bocht is dat er geen verandering gaat optreden in het aantal aanvaringslachtoffers.
12. Pag. 44 over het effect van de nieuwe verbinding op predatie en verlies van leefgebied: “Foerageergebied: het permanente effect op foerageergebieden van kwalificerende vogelsoorten is beperkt. Relevant is of er een permanente afname van de geschiktheid van foerageergebieden van kwalificerende vogelsoorten mogelijk is. In dat geval is er mogelijk sprake van een effect. Mogelijk dat de masten worden gemeden omdat deze uitkijkposten voor roofvogels vormen. De mast komt langs de dijk te staan en dit zijn de delen die het eerst droogvallen. Vogels volgen het afnemende water en komen daardoor al snel op enige afstand van de dijk en daarmee ook de mast. Bovendien zijn slikken in een dusdanig oppervlak aanwezig dat de verminderde beschikbaarheid van een klein oppervlakte, leidt tot geringe effecten. Bovendien komt uit onderzoek dat de foerageergebieden langs de dijk van gering belang zijn als wordt vergeleken met de gehele Oosterschelde (Boudewijn et al., 2008). Effecten op populaties zijn uitgesloten.”

Reactie natuurorganisaties: Vergelijkbare situaties zijn niet onderzocht, er is eigenlijk niks bekend over het effect en hoe groot het gebied is dat in de nieuwe situatie ongeschikt raakt, maar toch wordt geconcludeerd dat effecten zijn uitgesloten. Dit wordt nauwelijks onderbouwd met relevante data, aantallen, afmetingen van ongeschikt geworden gebied etc. "Vogels volgen het afnemende water en komen daardoor al snel op enige afstand van de dijk en daarmee ook de mast." dat zegt nog helemaal niets, want het kan voor de vogelsoort nog steeds te dicht bij de mast en het risico op predatie zijn. "Bovendien zijn slikken in een dusdanig oppervlak aanwezig dat de verminderde beschikbaarheid van een klein oppervlakte, leidt tot geringe effecten". Dit wordt vervolgens helemaal niet onderbouwd en gekwantificeerd met relevante data. Per vogelsoort kan dit effect bovendien verschillen, en het hangt daarnaast samen met de afstand tot HVP's. Dit ontbreekt volledig in de analyse. Als laatste wordt een oud onderzoek aangehaald uit 2008 over het belang van het gebied als foerageergebied. De huidige situatie kan veranderd zijn door veranderingen van afgelopen jaren in de gehele Oosterschelde. Al met al kan op basis van deze redenering zeker niet gesteld worden dat effecten zijn uitgesloten; dat zal beter onderzocht moeten worden. Ook zien wij graag opgenomen dat de effecten worden gemonitord indien toch gekozen wordt voor realisatie. Waarom ligt dit voorstel er nu niet?

13. Pag. 45 "door bundeling van verbindingen en amoveren van bestaande hoogspanningsverbindingen is geen toename van draadslachtoffers aan de orde. De nieuwe hoogspanningsverbinding leidt niet tot een afname van de populaties met vogels in Natura 2000-gebieden. Significant negatieve effecten zijn uitgesloten;"

Reactie natuurorganisaties: Zie alle opmerkingen hiervoor. Deze conclusie kan niet worden getrokken op basis van het gedane onderzoek in de voortoets. Door incorrecte selecties in de voortoets is de Passende Beoordeling die wordt uitgevoerd verre van volledig ten aanzien van de soorten die er in worden meegenomen. Bovendien wordt niet ingegaan op de verschillende hoogtes waarop de nieuwe gebundelde mast en draden worden gesitueerd en de grotere barrière die hierdoor ontstaat. Significante effecten zijn hierdoor niet uit te sluiten. En waarom wordt er niet voorgesteld om effecten bovendien te monitoren?

14. Op pag. 46 wordt ingegaan op de toetsing van effecten ten aanzien van broedvogels. Zoals al in eerdere opmerkingen te lezen is, zijn de data die hiervoor worden gebruikt oud en niet toereikend. Om effecten te kunnen uitsluiten, moet gedegen veldonderzoek gedaan worden naar het voorkomen van broedvogels in de omgeving. Dat is niet gebeurd. Enkel speculaties geven niet de zekerheid dat effecten zijn uitgesloten.

15. Pag. 47: "Uit bovenstaande tabel blijkt dat een aantal steltlopers nog niet (of nog maar net) aan de instandhoudingsdoelstelling voldoet. Het gaat hier om de kluut, bontbekplevier, zilverplevier, drieteenstrandloper, rosse grutto, wulp en steenloper. Effecten zijn naar verwachting beperkt, omdat een beperkt deel van het leefgebied tijdelijk verstoord wordt. Dit blijkt ook uit de onderzoeken die zijn gedaan tijdens hoogwater en laagwater. De waarde als foerageergebied en als hoogwatervluchtplaats is beperkt (Boudewijn *et al.*, 2008). Verstoring is in dat geval van toepassing op zeer beperkte aantallen vogels, dit wordt bevestigd door Tabel 15 en Tabel 16. Dit betekent dat zelfs als de werkzaamheden de vogels uit het Natura 2000-gebied verjagen, dat de instandhoudingsdoelstellingen niet in gevaar komen. Voor de soorten waarvan de staat van instandhouding groen gemarkeerd is in de tabel zijn significant negatieve effecten uitgesloten."

Reactie natuurorganisaties: Weer wordt het oude onderzoek aangehaald uit 2008 over het belang van het gebied als foerageergebied. Dit is te oud om er in de huidige situatie enige status aan te ontleen. Verder wordt er niet ingegaan op de mate en duur van verstoring, het wordt enkel omschreven als “tijdelijk” en “beperkt”. Op pag. 16 is te lezen dat de aanlegfase van alleen mast 1084 al wordt geschat op 11 of 12 maanden. Bij slechte timing kan dit voor een vogelsoort het verlies van habitat voor bijna twee overwinteringsseizoenen betekenen. Eventuele effecten op vogels worden niet gekwantificeerd en gerelateerd aan voorkomen, aantallen, uitwijkmogelijkheden etc. Op deze manier zijn er geen gedegen conclusies te trekken ten aanzien van mogelijk significant negatieve effecten op de staat van instandhouding van soorten. Ook missen wij mitigerende maatregelen als het gebruik van schroefpalen in plaats van heipalen.

16. Toetsing op versturende effecten op vogelsoorten wordt gedaan aan de hand van data uit 2008 over het foeragerend voorkomen van soorten in en rondom het gebied waar werkzaamheden plaatsvinden. Zoals reeds veelvuldig aangekaart zijn deze gegevens te oud voor een goede weergave van huidig voorkomen van soorten. Op basis van deze oude gegevens kan niet getoetst worden of in de huidige situatie significant negatieve effecten zijn uit te sluiten. In 8 jaar tijd kunnen er in de samenstelling en voorkomen van soorten relevante veranderingen hebben plaatsgevonden.
17. Over sommige soorten waar het instandhoudingsdoel niet van wordt gehaald wordt geconcludeerd dat ze niet enkel gebonden zijn aan dit gebied en aantallen soms klein zijn, zoals bij de tureluur (pag. 50). Zonder verdere onderbouwing en kwantificering wordt gesteld dat er voldoende uitwijkmogelijkheden zijn. Echter het instandhoudingsdoel wordt nu al niet gehaald en er mag geen verslechtering optreden. Elk effect kan significant zijn. De redenering is kort door de bocht en niet onderbouwd. Significante effecten zijn zo zeker niet uit te sluiten.
18. T.a.v. de bontbekplevier en scholekster wordt op pag. 53 gesteld dat mitigerende maatregelen noodzakelijk zijn om significant negatieve effecten te voorkomen. Er wordt vervolgens voorgesteld een tijdelijke op- en afgang aan te leggen om verstoring op het buitendijkse deel waar gereden wordt zo beperkt mogelijk te houden. In het ontwerpbesluit wordt deze mitigerende maatregel ook overgenomen en geconcludeerd dat hiermee significant negatieve effecten worden voorkomen. De exacte dimensies van de weg kunnen echter nog niet worden gegeven.

Reactie natuurorganisaties: Op deze manier kan de verstoring van het strand bij Roelshoek inderdaad mogelijk beperkt blijven maar zoals in de passende beoordeling zelf al gesteld wordt: “Het beperken van verstoring door aanleg van het schiereiland is niet mogelijk. De locatie of aard van de werkzaamheden is niet aan te passen.” Er wordt vervolgens in de passende beoordeling en in het ontwerpbesluit niet onderbouwd waarom er toch kan worden geconcludeerd dat verstoring door de aanleg van het eiland geen significante effecten heeft. Door de aanleg van het eiland en de werkzaamheden die daarbij een jaar lang komen kijken, zal er verstoring plaatsvinden van foeragerende vogels. Er wordt geconcludeerd: “De verstoring van foerageergebieden is beperkt gezien het blijvende oppervlak aan beschikbaar slik.” Dit wordt echter niet onderbouwd of gekwantificeerd. De aanleg van het schiereiland zelf neemt ruimte in beslag en er zal hierdoor een stuk foerageergebied verdwijnen. Daarbovenop zal een groter gedeelte van het slikgebied ongeschikt raken als foerageergebied door de versturende werking van de werkzaamheden. Het oppervlak aan beschikbaar slik blijft dus niet gelijk. In het onderzoek wordt niet berekend hoe groot het slikgebied is dat tijdelijk ongeschikt raakt als foerageergebied door de aanleg en

werkzaamheden en hoe groot het effect hiervan is op de populatie scholeksters. De voorgestelde mitigerende maatregel gaat alleen in op het versturende effect van het werkverkeer maar niet op de verstoring veroorzaakt door de aanleg van het schiereiland. Er wordt niet onderbouwd of gekwantificeerd waarom de verstoring van de aanleg van het schiereiland geen significant negatieve effecten tot gevolg heeft. Enkel met deze mitigerende maatregel kan niet de zekerheid worden verkregen dat er geen significant negatieve effecten optreden. Bovendien zijn onze organisaties verbaasd over het feit dat er niet in de voorwaarde wordt gesteld dat er gemonitord moet worden. Waarom wordt dit niet voorgesteld?

Verstorende effecten zijn te verwachten op scholekster en bontbekplevier terwijl beide soorten het instandhoudingsdoel niet halen. Dit kan niet zo vergund worden.

Op- en aanmerkingen en vragen over ontwerp-ontheffing Flora en Faunawet (aanlegfase)

1. Voor de steenuil is het de vraag of de voorgestelde mitigerende maatregelen voldoende zullen zijn om de functionaliteit van de voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen daadwerkelijk te waarborgen en daarmee overtreding van het verbod uit artikel 11 van de Flora- en faunawet te voorkomen. Het verdient aanbeveling om dit toch middels een ontheffing te regelen en daarin specifieke voorschriften op te nemen voor het nemen van deze maatregelen, inclusief vereisten omtrent monitoring en het rapporteren aan EZ dat en hoe de maatregelen zijn uitgevoerd. Dat laatste geldt hoe dan ook voor de buizerd.
2. In het onderzoek is geen specifieke aandacht besteed aan nesten van soorten die vallen in de zogenaamde vijfde categorie: niet jaarrond beschermd, wel inventarisatie gewenst (een lijst van 34 soorten). Bij deze categorie 5 gaat het om nesten van vogels die weliswaar vaak terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor hebben gebroed of de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om, als de broedplaats verloren is gegaan, zich elders te vestigen. Die nesten komen echter in aanmerking voor jaarrond bescherming als "zwaarwegende feiten of ecologische omstandigheden dat rechtvaardigen." Het onderzoek ontbeert een inventarisatie van nesten van deze soorten en sluit ook niet uit dat er sprake is van zwaarwegende feiten of ecologische omstandigheden die jaarrond bescherming van nesten van de betreffende soorten in het projectgebied rechtvaardigen.
3. De Vlaakse Moer lijkt niet onderzocht te zijn in het kader van het Flora- en Faunaonderzoek. Dit terwijl het gebied sterk zal worden aangetast tijdens de bemaling en ruimtebeslag in de aanlegfase én de exploitatiefase.
4. Varkenskrullen verminderen de kans op aanvaringslachtoffers. Echter, slechts op een beperkt deel van het tracé worden deze varkenskrullen toegepast. Onze organisaties stellen als voorwaarde dat over het gehele tracé deze varkenskrullen worden toegepast om ook incidentele slachtoffers te voorkomen.

Op- en aanmerkingen op het landschapsplan

1. Bij de Vlaakse Moer hebben onze organisaties in een eerdere zienswijze aangegeven dat beplanting langs de Yerseke Moer en Vlaakse Moer vanwege natuurredenen niet gewenst is. In het landschapsplan staat echter dat het landschapsplan wordt opgesteld met de bewoners van Vlakte. Gezien de natuurbelangen is het hier ook van belang dat HZL aan tafel zit om te bespreken hoe landschapsaanpassing kan worden geminimaliseerd. Daarnaast wordt in de Passende Beoordeling Zuid-West 380 kV West wel gesproken over strategische beplanting die wordt aangebracht.

Op- en aanmerkingen aangaande de bouwfase in de Vlaakse Moer

1. De werkweg aangaande de windtrackmasten bij Vlakte dient in zijn geheel door de Vlaakse Moer te worden gelegd én na afloop verwijderd te worden. In verband met de unieke landschappelijke structuur dient dit wel in nauw overleg met HZL te gebeuren. Dit in verband met de lagere ligging van het westelijke gedeelte en de daarmee samenhangende sterfte van zoutminnende zeldzame vegetatie. Dit betekent dat een werkweg vanaf de Kamperweg naar mast 1064 en van daar uit naar 1063 het minst bezwaarlijk is;
2. Eén van de belangrijkste middelen om de natuurdoelen in de Vlaakse Moer te bereiken, is het reguleren van het waterpeil. Dit is zowel voor de zilte vegetaties als voor de weidevogels en wintergasten van belang. Het droogzetten van bouwputten door middel van bronbemaling zal in de wijde omgeving verdrogingseffecten hebben die, ongeacht het seizoen, schade zal veroorzaken omdat water uit de omtrek zal toestromen naar de bouwput. Gezien de omvang van de funderingen en de daarmee gepaard gaande lange bouwtijd zal er schade ontstaan door het afsterven van vegetatie en het ongeschikt raken van de bodem voor foeragerende en rustende vogels. Deze schade kan bij vogels één seizoen betreffen, voor de vegetatie kan het verdrogingseffect meerdere jaren doorwerken.
Indien de masten gebouwd gaan worden dan eisen wij voor het bouwen van de funderingen in het natte en het achterwege laten van bronbemalingen in de Vlaakse Moer.